

2020 – ett skymt men inte glömt 300-årsjubileum

av Hedvig Bruzæus

Vid Lilla Nygatan 6 i Gamla stan ligger ett stolt stenhus i milda färger som grönt, gult, bärnsten, beige och grått. Entrén med sin kolonnportik i kolmårdsmarmor ska påminna om ett romerskt stadspalats. Över entrén står det Kongl: POST:HUSET.

Det är ett hus som somliga dagar eftertänksamt tycks sjunka ihop lite, med en nästan hörbar suck, för att somliga dagar sträcka på sig och sträva upp i himlen över Gamla stan.

Året 2020 kommer att gå till historien av flera skäl. Postmuseum firade då ett kärt jubileum. Ett jubileum över att Postverket/Posten/PostNord har ägt sitt hus på Lilla Nygatan i 300 år. Ett ägande av ett hus som inneburit, innehållit och betytt mycket för många. Men samtidigt som champagnekorkarna borde ha flugit i luften slog den skoningslösa pandemin covid-19 till och jubilarer skymdes bakom stängda dörrar.

I maj stod ändå en mindre jubileumsutställning kallad *300 år* klar. Utställningen bestod av tre vepor om husets historia placerade i trappavsatserna och två montrar fyllda av föremål och minnen. Här trängdes allt från ett litet förstoringsglas av silver och bergkristall från den forna filateliavdelningen, glas och bestick från frukostrummet, delar från vackra kakelugnar som funnits i huset och blyplomber från persedelförrådet till en revolver från tiden då posttjänstemännen fortfarande var beväpnade. Under de två månader som museet hade öppet under pandemin var det förstas endast få besöka-

Logotyp 300 år. Grafisk formgivare: Kina Larsson.

re som fysiskt hann ta del av utställningen. Digitalt via museets webbsida var det däremot lätt för alla att ta del av jubileet och berättelserna om husets historia.

Men vad är väl ett hus utan alla sina människor?

Det är svindlande att tänka på all personal som arbetat här, alla kunder som besökt postkontoret fram till 1939 och från 2011 besökt Företagscenter, alla de som bott i huset, butikskunder, museibesökare, restauranggäster, biblioteksbesökare, skolklasser, gruppvisningar, konferensgäster, hantverkare, föredragshållare, filatelist, turister, artister... Det är omöjligt att nämna alla kategorier eller människor som rört sig i huset under årens lopp. När vi kollegor funderar

över dessa digra 300 år inser vi plötsligt att vi också är en del av husets historia.

”300 år är häftigt, få andra hus kan skryta med det,” säger Vivi Nybom, utställningsproducent och pedagog, som arbetat med 300-årsjubileet och på museet i drygt 25 år. Arbetet med att plocka fram föremål har givit henne aha-upplevelser.

”Tänk att det allra första huset som postverket köpte var så skruttigt och att det krävdes så många reparationer redan innan rivning och ombyggnad. Synd att det inte finns fler bilder på hur huset såg ut från början.”

Vad händer då den 24 maj 1720?

Postverket köper en av två fastigheter i kvarteret Penelope, ett kvarter som då var uppdelat på tre tomter i staden mellan broarna, nuvarande Gamla stan. Huset som införskaffas kommer att bli stadens enda postkontor fram till 1875.

Det hade tagit sin tid att besluta om ett eget posthus. Posten grundas och organiseras

som bekant redan 1636. Verksamheten i Stockholm tas om hand hemma hos postmästarna på olika adresser i Gamla stan samt av postbönderna längs med de stora vägarna ute i landet.

Kvarteret Penelope nämns för första gången 1646 och 1651 finns det utsatt på en karta. 1656 köper den driftiga handelsmannen och rådmannen Anders Jönsson en av tomterna för 607 ½ silverdaler av staden och bygger ett hus. Anders Jönsson hade gått i räkneskola i Lübeck och var en ansedd rådmän. 1676 finns det ett mindre hus även på den andra tomten. Nio år senare äger Claes Henrik Grönhagen det mindre huset. Grönhagens arvingar säljer det 1717 till Aron Parment. Anders Jönssons arvingar säljer det äldsta större huset till Carl Piper 1688 som sedan säljer det till landshövdingen Petter Franc. Francs arvingar söker sedan efter en lämplig köpare, förmodligen på grund av kung Karl XII impopulära extrabeskattning.

1718 utfärdar Karl XII en förordning om att posten och gästgiverierna ska gå samman. När kungen sedan stupar i november återgår postverksamheten raskt till sin ursprungliga organisation och reformen dras in. Postverkets chef ser sig snabbt om efter ett bekvämt, i staden väl beläget, ståndaktigt och lämpligt stenhus. Valet faller på Lilla Nygatan 6. Francs arvingar säljer huset till Postverket den 24 maj 1720. Köpesumman är 45 000 daler kopparmynt i plåtar. Posthusets trehundraåriga historia har nu tagit sin början.

Vad var det för ett hus som postverket hade köpt?

Glada och stolta var säkert överpostdirektör Henrik Bunge och postverkets ledning där i maj 1720. Kanske till och med lättade över att äntligen kunna disponera ett eget hus. Men huset var gammalt och slitet. Det

Fmm nr 9652

Karta över kvarteret Penelope från 1771. Kvarteret är markerat med en röd ring.

var i stort behov av renovering. För 2000 silverdaler ska huset ”bli så godt som nytt”. Renoveringarna och de tillfälliga reparationerna fortsätter sedan under hela 1700-talet. Postverket köper sedan även det

andra huset, det så kallade Parmentska huset 1792. Posten äger nu hela kvarteret och planeringen för en mer hållbar lösning för posthuset på Lilla Nygatan tar fart.

F. Tollin del.

K O N G L I P

Postverksamhet och krogliv

I kvarteret Penelope ligger också fyra krogar. En av dem som driver en krog är Ingrid Andersdotter Lind, hustru till hovslagarge-

sällen Nils Falberg. Att driva en enklare krog i 1700-talets Stockholm var ett kvinnoyrke och ett sätt att försörja sig. Att som kvinna besöka krogen var däremot inte tänkbart.

Lit. o. tr. hos Håråk & C:

Vid Lilla Nygatan 6 i Gamla stan ligger ett stolt stenhus. Ferdinand Tollins målning från 1840.

Henrik Bunge skriver till Kanslikollegium och ber om att få behålla krogarna, det är ett bra sätt att få in pengar till det kostsamma

underhållet av fastigheten. Men hyresgästerna måste hålla sig lugna, utskänkning får inte förekomma efter klockan nio på kvällen.

Bagges Sedeltryckeri perforerar frimärkskarter i posthuset.

Carl von Linné och fribrevsrätten

Åren 1738–1741 arbetade Carl von Linné som praktiserande läkare i Stockholm. Linné använde sig då av stadens postkontor på Lilla Nygatan 6. Han sände sina tjänstebrev som fribrev och behövde därför inte betala porto. Inga privata hälsningar fick dock medfölja brev som skulle befordras som fribrev. Men vid ett tillfälle fick Linné en anmärkning av överpostdirektör Leonhard Klinckowström. Linné hade nämligen skickat en hälsning i brevet till sin goda vän och läkarkollega Abraham Bäck. Bäck lyckades tala Klinckowström till rätta och Linné lovade att aldrig mer skicka privata hälsningar i fribrev. Klinckowström bodde även på Lilla Nygatan 6. Huset rymde en bostad åt överpostdirektören, hans familj och tjänstefolk.

En strid ström av postkunder

I mitten av 1800-talet har posthuset i stort sett fått det utseende det har idag. Då hade det gamla huset rivits och ett nytt hus i nyantik stil hade byggts på det gamla. Men inga brev bars ännu ut till allmänheten av brevbarare i Stockholm utan alla som väntade brev fick bege sig postkontoret och stude-

ra brevkartorna i entréhallen. De brev som inte hämtades ut hamnade på överblivna kartan. Det var en strid ström av människor som besökte postkontoret på Lilla Nygatan. Det var helt enkelt en sjudande verksamhet.

På fasaden över balkongen står det Byggt under Konung Carl XIV Johans VII regerings år. Det syftar nog på den stora ombyggnaden 1825. Det finns flera intressanta artiklar i *Postryttaren* skrivna om husets arkitektur och historia som till exempel: ”Postmuseifastigheten, en anrik postal byggnad” av Skans Torsten Nilsson (1958 och 1960), ”Ett beständigt posthus i staden” av Sven Carlin (1986) samt Andreas Heymowskis artikel ”Postmuseihuset förr och nu” (1991).

Frimärksförråd och tryckeri

Mellan 1864 och 1904 låg också frimärksförrådet på Lilla Nygatan. Förvaltaren, kontrollanter och biträden skulle räkna alla frimärken, brevkort, frankokuvvert och sparmärken som trycktes på Jacob Bagges sedeltryckeri på Skeppsbron. Kvalité på tryck, färg och perforering skulle också kontrolleras. Den ökande efterfrågan på frimärken gjorde att personalen hade fullt upp. År 1904 flyttade frimärksförrådet till det nya Central-

Även frankokort, brevkort och kortbrev tillverkades i frimärksförrådets tryckeriavdelning på Lilla Nygatan 1880–1904.

posthuset på Vasagatan.

Frimärkena trycktes i ark på Bagges tryckeri. De transporterades sedan till Lilla Nygatan 6. Innan de togs om hand av frimärksförrådets personal skulle de perforeras. Av säkerhetsskäl gjordes det i postverkets lokaler. I det rum som idag fungerar som garderob låg frimärksförrådets tryckeri. Där arbetade personal från Bagges tryckeri med att perforera fem till sex kartor i taget i en tryckpress med perforeringsverktyg. Det gick helt enkelt snabbare än att perforera för hand.

Persedelförrådet

Under en lång tid fram till andra världskriget låg även Postverkets persedelförråd på Lilla Nygatan 6. Uniformer, skyltar, brevlådor, knappor, mössmärken, stämpelrengörare, blyplomber och mer än

Har nu den gamle Smulgräten inlet gifvit med sig, så beklagar jag min mage...

I morgon skall han sökas...

Entréhallen i posthuset. Skämtteckning av Fritz von Dardel från 1842.

Signe Lodin (till vänster), Elin Rheborg och Anna Södergren arbetade på Postsparbanken.

så skulle beställas och hämtas ut härifrån. Det som tillhörde postverket skulle vara enkelt. Det gjorde posten till en synlig och tydlig aktör i samhället.

Elin Rheborg och KST – Föreningen för kvinnor i statlig tjänst

Här sitter Signe Lodin med Elin Rheborg i mitten och Anna Södergren. De arbetar på Postsparbanken på Lilla Nygatan 6. I mitten av 1800-talet ökade brevmängden kraftigt, medelklassen blev större och det fanns en stor mängd ogifta kvinnor som behövde försörjning. Som ogift och kvinna kunde du ansöka om att bli myndig och söka statlig tjänst. Detta blev möjligt 1863. Men gifte du dig blev du automatiskt omyndig igen. Din man blev då din förmyndare. Kvinnor som gifte sig förväntades lämna sin anställning.

Elin Rheborg var en av många kvinnor som fick statlig tjänst. Postverket såg det som en lysande idé att låta kvinnor börja arbe-

ta inom verket, dels skapade det arbetstillfällen, dels var det så mycket billigare att anställa kvinnor. De hade inte rätt till ordinarie befattning, reglerad arbetstid, sjuklön, semester eller pension. Elin Rheborg och hennes kollegor var missnöjda med arbetsvillkoren. 1907 hade Elin Rheborg fått nog. Då grundar hon KST – Föreningen för kvinnor i statlig tjänst. Tillsammans med Fredrika Bremer-förbundet försökte de påverka män med politisk makt att föra deras talan. 1923 kom behörighetslagen som ger män och kvinnor samma rätt till statlig tjänst och 1945 blev det förbjudet att säga upp en kvinna på grund av att hon ingått äktenskap.

Ballongdrömmar

Ingenjör Salomon August Andrée hade sitt polarkontor på Kungliga Patentverket. Den nyinrättade Patentbyrå låg mellan 1885 och 1890 på Lilla Nygatan 6, ungefär där biblioteket ligger i dag. Samtidigt som han arbete-

Postmuseum invigdes den 16 december 1906. Enligt broschyren var Postmuseum öppet endast på söndagar kl. 13–15.

de på Patentbyrån så startade han Sveriges uppfinnareförening. Andrée ville flyga luftballong. 1889 flög han luftballong för första gången under en arbetsresa till världsutställningen i Paris. Ballongflygning var ett intresse Andrée delade med greven, uppfinnaren och frimärkstryckaren Pehr Ambjörn Sparre. Sparre var den förste svensken som flög ballong i Sverige, 1851. 1890 behövde Postverket mer plats för sitt frimärkslager

och då fick Patentverket flytta ut. Sju år senare gav sig Andrée sedan ut på sin resa mot Nordpolen och kom aldrig tillbaka.

Postmuseum gör entré

Museets historia inleds med ett cirkulär från 1893. Postmästarna över landet uppmanas att ta hand om föremål som kan vara spännande för ett museum i framtiden. Erik Lannge, som var postexpeditör och lärare i postskolan,

”Ett kakelhuvud från kakelugnarna, en stämpelrengörare eller varför inte en spottkopp? Det är roligt att plocka fram föremål från husets historia”, säger utställningsproducent Vivi Nybom.

hade varit i Oslo och Köpenhamn och blivit inspirerad av posthistoriska utställningar där. Han ville gärna skapa något liknande i Stockholm. När det nya Centralposthuset invigdes 1903 visades de insamlade föremålen under elva dagar och blev en succé. Lannge fick i uppdrag att hitta ett hus där utställningen kunde visas permanent.

Den 16 december 1906 öppnade Postmuseum med Erik Lannge som museichef. Till en början fick museet disponera sju rum, men tog sedan sakta men säkert över hela huset.

”Det är roligt att läsa att även Erik Lannge tyckte att huset var lite krångligt att bygga utställning i,” säger Vivi Nybom. ”Han önskade också ibland att han kunnat flytta på väggarna.”

Vivi Nybom tycker sig känna varje skrymsle efter 25 år i huset: ”Jag hittar överallt och varje rum har en egen doft. Men det är inte meningen att museet ska vara tyst och tomt, säger hon. Jag hoppas verkligen att vi får öppna snart igen.”

Janne Andersson har jobbat sedan 1988 i Post-Nord. 2012 kom han till Företagscenter.

Leif Karlsson och Susanne Ljungberg trivs i huset.

Leif Karlsson som arbetar som tekniker och vaktmästare har arbetat på Lilla Nygatan i 27 år: ”Jag har alltid tyckt att det finns hemkänsla här. Det tyckte jag redan som liten när jag som frimärkssamlare besökte museet.”

Susanne Ljungberg är receptionist och säkerhetsansvarig och har också arbetat i 25 år: ”Jag känner en vördnad över att få vara en del av husets historia. Det har genomgått en stor utveckling både internt och externt under mina år här. Vi har fått många fler besökargrupper, där barnfamiljer är en stor del. Det gör huset levande.”

Janne Andersson som arbetat i Företagscenter sedan 2012 tycker också om att arbeta i huset. Han känner historiens vingslag även om det är lite opraktiskt för modern posthantering ibland. ”Det är ju lite speciellt att forsla burar med post genom utställningen på bottenvåningen. Men jag trivs med kundkontakterna och samarbetet med museishopen. Jag har fått lära mig stämpla brev väldigt snyggt.”

Malin Valentin har snart arbetat på Postmuseum i tio år, varav sex år som museichef:

”Det är ett fantastiskt hus med en helt unik historia. Bara genom att öppna portarna och kliva in i receptionen så befinner du dig direkt i en posthistorisk miljö och tar del av den. Penelope är på ett sätt vårt allra största historiska objekt med så mycket postala händelser och aktiviteter. Vi har långa traditioner i hela vår verksamhet. Postverket som grundades redan 1636. Fastigheten Penelope där vi öppnade postkontor 1720 och senare med verksamheter som frimärksförråd och persedelförråd och Postmuseum som funnits här sedan 1906. Det är en unik företagshistoria och vi är ett av Sveriges äldsta museer. Det känner jag en stor respekt för och inte minst stolthet över.”

Framtiden ligger framför posthuset på Lilla Nygatan 6. När vi kollegor sitter på våra tjänsterum på plan två och tre kan vi höra spökelefonen ringa, en doft av kaffe från köket och steg i korridoren, utan att någon är där. Även dessa osynliga själar är en del av en lång historia och ett varmt, välkomnande hus som faktiskt känns tryggt.

”Det är ett fantastiskt hus med en helt unik historia,” säger Malin Valentin, museichef.

”Jag känner till varje skrymsle av huset,” säger Vivi Nybom.

Källor

Carlin Sven, ”Ett beständigt posthus i staden”, *Postryttaren* 1986.

Heymowski Andreas, ”Postmuseihuset förr och nu”, *Postryttaren* 1991.

Lorentzon Peter, ”Familjen Baggés sedeltryckeri 1868–1892”, *Postryttaren* 2015.

Nilsson Skans Torsten, ”Postmuseifastigheten, en anrik postal byggnad”, *Postryttaren* 1958 och 1960.

Postmuseums hemsida och utställning, 2020.

HEDVIG BRUZÆUS är född 1964 i Lund. Hon är fil.kand. i teatervetenskap och pedagogiskt drama samt etnologi vid Stockholms universitet och utställningsgestaltning vid Linköpings universitet. Hon är verksam som utställningsproducent och pedagog vid Postmuseum sedan 1996 och ansvarar för basutställningarna HEJ! och Skattkammaren. Hon har medverkat i *Postryttaren* 1998, 2003, 2006, 2007 och 2009.